Чи ви знаєте ті закутні, де марно себе питаєш, нащо залізничне управління побудувало в цьому місці станцію, де безмежжя, здається, задубіло над жменькою злиденних будинків і занепалою фабрикою, де з усіх боків стеляться поля, закляті на довічний неврожай, де почуваєш з одного погляду, яка тут панує безпросвітність, бо нізвідкіль не мріє деревце чи хоч би церква? Чоловік у червоному кашкеті, що всилу діждався того потяга, який оце щойно вирядив, знову пірнає під велику вивіску з гучною назвою, і ти враз починаєш розуміти, що йому платиться, власне, за те, що він з нудьги мусить дванадцять годин на день спати. І знову погляд біжить далі, аж до сірої завіси небосхилу над безлюдним ланом, що його ніхто не обробляє.

Одначе на цій станції зліз не сам тільки я; з сусіднього купе вийшла пристаркувата жінка з великим рудим пакунком, та коли я виткнувся з тісного, нечистого вокзалу, вона мов у землю запалася, і я хвилину безпорадно стояв на одному місці, не знаючи, в кого мені питати дороги. Не вірилося, що в тих цегляних будинках з мертвими вікнами й застиглими жовтаво-зеленими фіранками хтось міг жити,— навпроти дороги, власне, не схожої на дорогу, тягся чорний мур, що, здавалось, от-от мав завалитися. Мені не стало духу постукати в двері якого з тих неживих будинків, і я подався вздовж непривітного муру. Потому завернув за ріг і коло зашмарованої вивіски з ледве помітним написом "Пивниця" вгледів блакитну табличку з іншим написом — виразними білими літерами: "Головна вулиця". Знову низочка будинків з облупленим тиньком, що творили скісну лінію, а навпроти — понурий, довгий і глухий мур фабрики, ніби брама в царство безнадії. Проваджений самим лише чуттям, я повернув ліворуч, але місцина раптом урвалася: метрів за десять знову виріс мур, а далі пішло рівне сіро-чорне поле з ледве примітними зеленими цятками, яке десь там, удалині, вдавалося в сіру смугу неба. І мені враз зробилося так моторошно, неначе я зайшов на край світу і стою перед якоюсь прірвою без кінця-краю, приречений опинитися там, поза цією лиховісно-звабливою німою брамою цілковитого відчаю.

Ліворуч стояв низенький, мов придавлений до землі будинок, із тих, що їх робітники будують собі вечорами по роботі; непевною ходою, майже заточуючись, я рушив туди. Увійшовши в нужденну й заразом зворушливу хвіртку, що ховалася в голому кущику шипшини, я поглянув на номер будинку й зрозумів, що втрапив туди, куди мені треба.

Зеленасті віконниці, фарба на яких давно злиняла, були щільно причинені, немов заліплені; дах, такий низенький, що я рукою міг дістати ринви, ряснів іржавими латками. Стояла невимовна тиша — був саме час, коли присмерк ніби на хвилину завмирав перед тим, як нестримною сірою масою рине через вінця далечіні. Якусь мить я стояв під дверима, наче скам'янілий, і думав, що краще б мені було вмерти... тоді, аніж тепер опинитися тут і мусити ввійти в цей будинок.

І ось коли я зважився піднести руку, щоб постукати, за дверима заворкотав жіночий сміх, той загадковий сміх, що його годі зрозуміти, але що нам від нього часом ніби розвидняється на серці, а інший раз лягає на душу камінь. В усякому разі, так сміється жінка, коли вона не сама, і мені опустились руки, усього мене враз заполонило палке, нестримне бажання кинутися звідси геть, у сірий океан густого присмерку, що тепер уже пойняв усе далеке поле і так манив, так тяг до себе... І тоді я, зібравшись на силі, міцно постукав у двері.

Спочатку за дверима запала тиша, далі почулося шепотіння й хода, приглушене човгання капців, нарешті двері відчинилися і на порозі стала білява рум'яна жінка,— коли я її побачив, мені враз спало на думку оте незбагненне світло, що освітлює найглибші куточки в тьмяних картинах Рембрандта. Вона ясніла перед мене золотаво-рожевою світляною плямою у морі сірості й чорноти. Угледівши мене, вона тихо зойкнула, сахнулась назад і тремтячими руками вхопилася за двері, та коли я скинув свою солдатську шапку і хрипко промовив: "Добривечір!", спазма переляку злетіла з її дивно невиразного обличчя, жінка силувано всміхнулася й озвалась: "Еге". Десь за її спиною виросла дебела чоловіча постать, прикрита сутінками маленьких сіней.

— Мені до пані Брінк,— тихо сказав я.

— Еге,— знову промовив безбарвний голос, і жінка нервовим рухом одчинила двері. Чоловіча постать сховалася в темряві. Я ввійшов у тісну хату, вщерть набиту злиденними меблями, що в ній, здавалося, навіки запанував дух поганої страви й дуже добрих сигарет. Біла жінчина рука майнула до вимикача, і тепер, коли на неї впало світло, вона видалась мені такою блідою, як мрець, лишень ясне рудувате волосся було живої, теплої барви. Руками, що все тремтіли, вона судомно притримувала на важких грудях темно-червону одежину, хоч одежина та була щільно застебнута,— немов боялася, що я її заріжу. В її водявих блакитних очах світився такий страх, ніби вона стояла перед суддями, певна смертельного вироку. Навіть дешеві репродукції на стінах, солодкі малюночки, були наче повішені арештанти.

— Не бійтеся,— сказав я глухо і ту ж хвилину зрозумів, що це був найгірший початок з усіх можливих, але перше ніж здобувся на дальше слово, вона вимовила з чудним спокоєм:

— Я знаю все... його вже немає... немає.

Я спромігся лишень кивнути головою. Потому сягнув до кишені, щоб віддати їй останнє його майно, але ту мить із сіней почулося брутальне:

— Гітo!

Вона розпачливо глянула на мене, потім рвучко відчинила двері й гукнула хрипким голосом:

— Стривай хвилиночку... о, щоб тобі...— і хряснула дверима; я спробував уявити, як той чоловік полохливо причаївся десь за грубою. Очі жінчині дивилися вперто, сливе переможно. Я поволі виклав каблучку, годинника й солдатську книжку з потертою фотокарткою на зелену оксамитову скатертину. І враз жінка схлипнула, страшно, мов

тварина. Обличчя їй перекривилося, розпливлося, стало зовсім безформне, і чисті дрібні сльози закапали на коротенькі пухкі пальці. Вона осіла на канапу, правою рукою сперлася на стіл, а лівою перебирала той убогий скарб. Здавалося, спомини пробили її тисячею списів. І я сказав собі: війна не скінчилася, вона не скінчиться доти, поки кривавитиметься ще десь хоч одна рана, що вона завдала.

Я відкинув геть, як непотрібну ваготу, свою погорду, страх, одчай і поклав руку на її тремтяче, безвільне плече. І коли вона повернула до мене здивований вид, я вперше постеріг у її рисах подібність до того ніжного, гарного дівчати з фотокартки, що її, либонь, сотні разів показувано мені... тоді...

— Де це сталося... ох, та сідайте-бо... на Сході?

Я бачив, що вона ось-ось знову зайдеться сльозами.

— Ні... на Заході, в полоні... нас було понад сто тисяч.

— Коли? — її очі дивилися напружено й пильно, з моторошною цікавістю, і все обличчя зосередилось, помолоділо — немов од моїх слів залежало саме її життя.

— У липні сорок п'ятого,— сказав я тихо.

Вона з хвилину ніби щось обмірковувала, а потім усміхнулася — ясно й невинно — і я вгадав, чого вона всміхнулась.

Але враз я відчув себе так, немов будинок ось-ось має впасти мені на голову. Я підвівся. Вона, не мовивши й слова, одчинила двері й хотіла пропустити мене вперед, але я зумисне тримався позаду, даючи їй пройти; вона простягла мені маленьку пухку руку й промовила, схлипуючи без сліз:

— Я знала це, знала ще тоді, коли... уже тому хутко три роки... коли виряджала його на станцію.— І ледь чутно додала: — Не погорджуйте мною.

Слова ті мене вжахнули,— господи, невже ж таки я схожий на суддю? І перше ніж вона встигла відсмикнути свою маленьку, м'яку руку, я поцілував її — вперше на своєму віку поцілував руку жінці.

Надворі споночіло, і я, скований страхом, з хвилину ще чогось чекав під замкненими дверима. І враз почув, як вона заридала за стіною, голосно й нестримно, припавши до дверей, відділена од мене тільки товщею дощок, і ту мить мені захотілося, щоб будинок справді завалився й поховав її під своїми уламками.

Потім я почвалав на станцію, помалу, сливе помацки, дуже обачно, бо мені все здавалося, що я маю запастися в якусь безодню. У мертвих будинках тепер ясніли вогняні цятки, і вся місцина мов безмірно розтяглася в далину. Навіть за чорним муром я побачив невеличкі лампочки, в їхньому світлі подвір'я здавалися безкраїми. Морок зробився щільний і важкий, заснований туманом, непрозорий.

У холодній манюсінькій станції стояла, опріч мене, ще якась пристаркувата пара, мерзлякувато щулячись у кутку. Я ждав довго, сховавши в кишені руки й насунувши на вуха шапку, бо знадвору тягло холодом і ніч спускалася дедалі нижче, ніби якась велетенська гиря.

— Аби лиш було трохи більше хліба й дрібка тютюну,— мимрив чоловік позад мене. А я раз у раз виглядав надвір, туди, де в блідому світлі ліхтарів блищали, все ближче збігаючись удалині, рейки.

Зненацька двері рвучко відчинилися, і чоловік у червонім кашкеті, що в нього на обличчі була написана ревна відданість своїй службі, гукнув так голосно, немов у величезному вокзалі:

— Пасажирський на Кельн запізнюється на дев'яносто п'ять хвилин!

Мені здалось, що я на цілий вік попався у полон.